

Marja Roholl

'We'll go on trial at the Fair'¹.

Het Amerikaanse paviljoen op EXPO '58 in Brussel.

Dat de Koude Oorlog in niet geringe mate ook een culturele competitie was, bleek op de Wereldtentoonstelling van 1958. Marja Roholl bespreekt de Amerikaanse en het Russische bijdrages, en met name de reacties van de Nederlandse pers op beiden.

Men gaat niet naar de Russen of Amerikanen. Men gaat naar Russen en Amerikanen, of Amerikanen en Russen. En men vergelijkt, onwillekeurig.²

Op 17 april 1958 gingen in Brussel de poorten open van de eerste naoorlogse wereldtentoonstelling, EXPO '58. De tentoonstelling stond oorspronkelijk gepland voor 1955, maar de naweeën van de Koreaanse oorlog hadden voor uitstel gezorgd. Achtenveertig landen en zeven internationale organisaties presenteerden zich op EXPO '58, die door bijna 42 miljoen mensen bezocht zou worden.³

Zoals de Eiffeltoren het symbool is van de wereldtentoonstelling van 1889 in Parijs, is het Atomium dat geworden van EXPO '58: negen reusachtige, blinkende metalen bollen met een doorsnede van 29 meter, verbeelden een 165 miljard maal vergroot metaalkristallatoom. Het Atomium kon zo symbool zijn voor de Belgische metaalindustrie, de promotor van het project, maar vooral voor het thema van EXPO '58: een nieuw humanisme in te zetten voor een vreedzame toepassing van atoomenergie en het bouwen aan een betere wereld.⁴ De deelnemende landen was in dat kader

1 Geciteerd uit *Saturday Evening Post*, 6 november 1957 in: R.W.Rydell, 'This is America'. The American Pavilion at the 1958 Brussels World's Fair' in: M.Gidley and R.Lawson-Peebles, *Modern American landscapes* (Amsterdam 1996) 204.

2 Het Parool, *Twee rivalen aan Laan der Mogendheden*, 17 april 1958.

3 Het zou juist zijn te spreken van bezoeken, waardoor het aantal feitelijke bezoekers lager zal uitvallen; mensen bezochten de EXPO vaak meer dan een keer.

4 *Algemene Wereldtentoonstelling te Brussel 1958. De buitenlandse en Belgische inzendingen* (Brussel 1962) 336-339.

gevraagd in hun landenpaviljoens 'te laten zien wat ze zijn, niet wat ze kunnen.'

De herinnering aan en angst voor 'de bom' zorgde er voor, dat men op EXPO '58 niet op dezelfde onbezorgde wijze als voorheen het geval was geweest de nieuwste ontwikkelingen op technologisch en wetenschappelijk gebied, altijd centrale thema's op wereldtentoonstellingen, kon presenteren. Door de nadruk te leggen op nieuwe mogelijkheden van het toepassen van atoomenergie in het dagelijks leven en de internationale samenwerking op dit terrein, hoopte men deze nieuwe vorm van energie acceptabeler te maken, en de aandacht weg te nemen van kwesties als de gevaren van nucleaire fall-out.⁵

Koude Oorlog

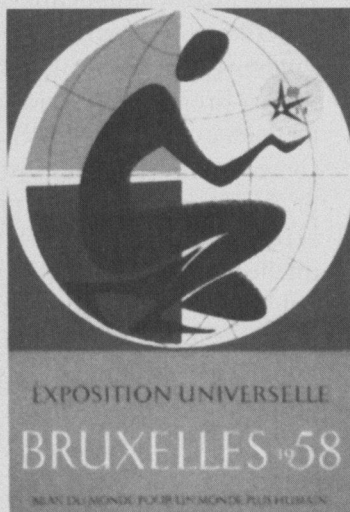
De na de oorlog heersende spanning en concurrentie tussen de Verenigde Staten en de Sovjetunie stonden haaks op deze EXPO-gedachte van internationale samenwerking. De Koreaanse oorlog, de Hongaarse opstand en de Suezcrisis lagen bij iedereen nog vers in het geheugen. In deze fase van de Koude Oorlog werd Europa door beide partijen als het belangrijkste strijdtoneel gezien, en propaganda behoorden tot de favoriete wapens. Truman zou het na de - onverwacht vroege - beschikking van de Russen over de atoombom in 1950 nog eens herhalen: 'It is (-) as important as armed strength or economic aid.'⁶

In 1953 voegde de VS wereldtentoonstellingen en internationale handels- en landbouwbeurzen toe aan de lijst van mogelijke arena's, terreinen waar de Sovjetunie al langer actief was. 'These activities are designed principally to counteract the increasing emphasis which the Soviet bloc has been placing upon cultural exchanges and participation in internatio-

- 5 Zie onder meer: B. Schroeder-Gudehus and D. Cloutier, 'Popularizing Science and Technology During the Cold War: Brussels 58', in: R. Rydell and N.E. Gwinn, *Fair representations. World's fairs and the modern world* (Amsterdam 1994) 157-181, en P. Boyer, *By the Bom's early light. American thought and culture at the dawn of the Atomic Age* (New York 1985).
- 6 Zie voor een uitgebreider overzicht van de discussies over en inrichting van dit beleidsterrein onder meer: M. Roholl, 'A full and Fair Picture.' American foreign cultural policy vis-a-vis the Netherlands, 1945-1960' in: D. Bosscher, M. Roholl and M. Van Elteren ed., *American Culture in the Netherlands* (Amsterdam 1996) 165-197. Citaten op pagina's 171 en 173.

nal trade fairs.⁷ Amerikaanse participatie was bedoeld '(t)o counteract and overshadow the efforts of the Soviet bloc countries in their intensive program to use international trade fairs as a political instrument.'⁸ De EXPO werd daarom al gauw gezien als een uitgelezen trefpunt, door zowel de Sovjetunie als de Verenigde Staten.

De Brusselse wereldtentoonstelling raakt daarmee aan vragen die in dit *Groniek*-nummer centraal staan, zoals Amerikanisering en cultuur-imperialisme. Ik zal in deze bijdrage met name kijken naar wat voor beeld Amerika van zichzelf wilde overbrengen en op welke wijze, en of de VS in hun doelstelling geslaagd zijn de Russen te verslaan in de ogen van het publiek. Voor een antwoord heb ik vooral gekeken naar Nederlandse persreacties op de EXPO. Andere bronnen, die wellicht meer inzicht zouden kunnen geven in de waardering van het Nederlandse publiek voor het Amerikaanse en Russische paviljoen zijn helaas in Nederland niet voorhanden.

De officiële Expo-affiche door Jacques Richez.

Uit: Didier Pasmamonik ed., *Expo 58 en de Atoomstijl* (Brussel 1983).

Spoetnik

Aanvankelijk hadden de VS toch geaarzeld of ze wel in zouden gaan op de uitnodiging van de Belgen: men was in allerlei opzichten, maar vooral financieel, nog niet gekomen van de Koreaanse oorlog. Bovendien had men nog nooit eerder deelgenomen aan een wereldtentoonstelling buiten de VS zelf. De Sovjetunie liet daarentegen al in een vrij vroeg stadium weten positief te staan tegenover deelname. En hoewel de Belgische organisatoren officieel steeds beweerden internationale samenwerking en ontspanning hoog in het vaandel te voeren, waren het juist de Belgen zelf die een beroep op de Verenigde Staten deden om toch vooral mee te doen, bang '(-) that the Soviets will

7 Report Mr. Humphrey, voorzitter Committee on Foreign Relations aan de Senaat, 16 maart 1956, NA, RG 306: USIA, Office of Research, subject files, 1953-1956, box 2: folder: Trade Fairs.

8 USIA, "Reporting on Impact of Trade Fair Participation", p.2, NA, RG 306 : USIA, Office of Research, subject files, 1953-1963, box 2, folder: Trade Fairs.

make an all-out effort to exploit the Exposition in their growing cultural propaganda offensive in Europe. The Belgians hope that the United States will not let itself be outdone at the Exposition.⁹ De Belgen hielden de Amerikanen zelfs op hoogte van alle Russische plannen. De VS bleken zeer gevoelig voor deze benadering en hakten de knoop door.

Bijna kwam er alsnog een kink in de kabel: de succesvolle lancering van de Russische Spoetnik-satelliet op 4 oktober 1957 leidde er toe dat het Amerikaanse Congres de voor deelname aan de EXPO '58 toegekende fondsen grotendeels wilde terugtrekken en om wilde buigen naar het ruimtevaart programma, omdat men de concurrentie met de Sovjetunie nu met name op dat terrein wilde aangaan. Howard Cullman, Commissioner General voor de EXPO, wist de deelname aan de EXPO echter in Spoetnik termen te vertalen en daarmee het Congres toch geheel achter deelname te krijgen: 'With appropriate funds we can do a Sputnik culturally, intellectually, and spiritually. (-) Properly handled, this could be a strong public relations weapon in combatting Communist propaganda. With bungling, we could have a bombshell that could score a resounding victory for the other side. It seems to me it is vitally important to our whole foreign policy.'¹⁰ Het kan moeilijk duidelijker omschreven worden hoezeer de presentatie op de EXPO gezien werd als een wapen in de strijd tegen de Sovjetunie, als een instrument van buitenlandse politiek. Cullmans EXPO-bureau was dan ook ondergebracht bij het State Department, terwijl bij eerdere internationale beurzen de hoofdverantwoordelijkheid lag bij het Department of Commerce of het Department of Agriculture, afhankelijk van het thema. Een extra argument was, dat het thema van EXPO '58 mooi aansloot bij president Eisenhower's uitgebreide *Atoms for Peace*-campagne, waarin het vreedzaam aanwenden van atoomenergie centraal stond.

Veel aandacht

Bij de opening waren ruim 2500 journalisten aanwezig, waaronder vele Nederlandse. De Nederlandse dag- en weekbladen, opinieweekbladen en geïllustreerde bladen besteedden alle zeer ruim aandacht aan EXPO '58,

9 Uit verslag State Department uit 1954, zoals geciteerd in: B.Schroeder-Gudehus and D.Cloutier, 'Popularizing Science and Technology During the Cold War', 170, noot 42.

10 Howard Cullman aan Eisenhower, 12 november 1957, zoals geciteerd in R.Rydell, 'This is America', 204.

vaak al ruimschoots voor de officiële opening aanvangend en doorlopend tot en met de sluiting zes maanden later.¹¹ Ook werd er in advertenties aandacht gevraagd voor de EXPO '58, en niet alleen door reisbureaus. King pepermunt maakte in zijn advertenties expliciet gebruik van het logo van het Atomium, V&D verzorgde speciale EXPO-etalages in Rotterdam, het geïllustreerde weekblad *De Spiegel* gaf als beloning voor het werven van tien nieuwe abonnementen een reis naar EXPO '58 cadeau, etc. Ongeveer een miljoen Nederlanders waren zelfs in staat om zelf voor een paar dagen naar Brussel af te reizen, en behoorden daarmee met de Fransen en Duitsers tot de grootste groepen buitenlandse bezoekers. Kortom: de EXPO leefde in Nederland. De VS zorgden verrassend voor zo'n 400.000 bezoekers; de Russen komen - minder verrassend - niet als een aparte categorie terug in de statistieken. Ongeveer 85% tot 90% van de bezoekers kwam echter uit België zelf.¹²

De Russische en Amerikaanse paviljoens kregen veel aandacht, zowel van de recensenten als van het algemene publiek.

Ongeveer 30 miljoen mensen bezochten deze paviljoens, onder wie veel Nederlanders geweest moeten zijn. Uit zowel de literatuur als de recensies kreeg ik de indruk, dat het daarbij vrijwel altijd om mensen ging die beide paviljoens bezocht hebben. De recensenten blijken geen uitzondering op

Het Amerikaanse paviljoen. Uit: Didier Pasmamonik ed., *Expo 58 en de Atoomstijl* (Brussel 1983).

11 De volgende bladen zijn over de periode januari 1958 tot november 1958 bekeken: *De Haagse Post*, *Vrij Nederland*, *De Groene Amsterdammer*, *Elseviers Weekblad*, *de Nieuwe Rotterdamse Courant*, *Het Vrije Volk*, *Trouw*, *De Tijd*, *De Volkskrant*, *de Maasbode*, *de Telegraaf*, *De Spiegel*, *Het Leven*, *Panorama*, *de Katholieke Illustratie*. De verschillen tussen deze zeer uiteenlopende bladen waren in het algemeen klein, waardoor ik ze als een corpus behandel.

12 H. De Meyer en P.H. Virenque, *Brussel 58 in Cijfers* (Antwerpen 1959) 72-75.

deze regel geweest te zijn. Algemeen onderkenden zij de rivaliteit en propaganda-oorlog tussen de Sovjetunie en de Verenigde Staten, en het bredere kader van de Koude Oorlog. Dit heeft er toe geleid dat de twee presentaties vrijwel altijd vergelijkenderwijs of na elkaar behandeld werden. De Amerikaanse en Russische lagen tegenover elkaar aan de Laan der Morgenheden, waardoor de competitiegedachte nog versterkt werd. Voor de opening heerste er al nieuwsgierigheid: wat zullen de Russen en de Amerikanen doen?

Bonbondoos en ijskast

De architectuur van het Amerikaanse paviljoen stond al in een vroeg stadium vast. De architect Edward Stone had een cirkelvormig gebouw ontworpen, met een diameter van 105 meter en een hoogte van 30 meter, en met een vrijdragend plastic dak. Het gebouw had veel plastic wanden en 41 in- en uitgangen, volgens de officiële Amerikaanse gids: '(-) expressive of the American spirit, with a feeling of openness and naturalness.' Het moest tegelijkertijd de bezoeker doen denken aan een Romeins colosseum.¹³ Het gebouw werd algemeen positief gewaardeerd, en omschreven met adjectieven als 'uitnodigend', 'elegant', 'open' en 'warm', en uitdrukkingen als 'architectuur van de vrijheid.' Door de vorm en waarschijnlijk ook de ongedwongen sfeer kreeg het al snel bijnamen als 'bonbonnière', 'roomtaart', 'droompaleis' en 'hoela-hoep': het zijn alle woorden die een sfeer van onbezorgdheid en ontspannen genieten uitstralen. Sommige kranten waren minder positief. Zo hekelde *De Haagse Post* het ontwerp vanwege gebrek aan *esprit*, en geestelijke armoede (1/2/1958) en wijst *Elseviers Weekblad* er op dat Stone al eerder het zelfde soort gebouwen had neergezet voor het *State Department* (19/4/1958).¹⁴

De Russen hadden een reusachtig rechthoekig gebouw neergezet van 15.800 vierkante meter, met veel gebruik van staal, aluminium en beton, maar ook veel glas. Het gebouw telde slechts een blok met in- en uitgangen. Welke indruk de Russen hiermee probeerden over te brengen is mij onbekend.¹⁵ De waardering van de journalisten was in ieder geval overwe-

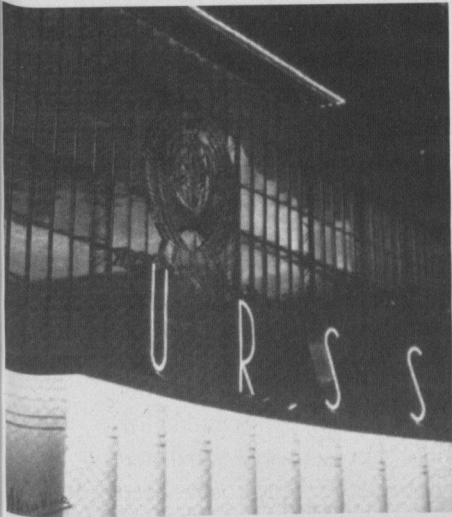
13 *This is America. Official United States Guide Book Brussels World's Fair 1958*, 8.

14 Ook architectuurbladen zoals *Goed Wonen* oordeelden vrij negatief: weinig origineel ontwerp, goed verkoopbaar, oppervlakkig e.d. Zie voor meer achtergronden onder meer: R.H. Haddow, *Pavilions of plenty. Exhibiting american culture abroad in the 1950s* (Washington en Londen 1997).

gend negatief. De architectuur werd als 'ouderwets', 'bourgeois', 'massaal', 'ontoegankelijk' en 'koud' ervaren, met een sfeer van geheimhouding, en kreeg daardoor al snel bijnamen als 'frigidaire' en 'ijspaleis.' *Vrij Nederland* gebruikte zelfs de term concentratiekamp (26/4/1958).

Ambulance-auto's

Vrij negatief waren de recensenten ook over de inrichting van het Sovjet-paviljoen, zowel wat betreft de wijze van presenteren als wat betreft de inhoud zelf. Men vond de wijze van exposeren ouderwets en fantasieeloos,

Het Sovjetpaviljoen. Uit: Didier Pasmamonik ed., *Expo 58 en de Atoomstijl* (Brussel 1983).

zonder gevoel voor humor, en gericht op overtuigen via overmacht en herhaling van slagzinnen. Men vond de sfeer benauwend en beklemmend, mede omdat men niet vrij een route kon kiezen, maar systematisch langs de gehele tentoonstelling werd 'gedreven.' Zoals de *NRC* het verwoordde: 'Gelukkig, we staan weer buiten, met een vermoedelijk belachelijk, maar onmiskenbaar bevrijd gevoel (-).' (24/5/1958)

Een van de hoofdthema's was het productievermogen van de Sovjetunie, met een sterke nadruk op de zware industrie en wat bereikt is, hetgeen naïef aandoet volgens de *NRC* (12/5/1958) en volgens *Elseviers Weekblad* 'een nare nasmaak achterlaat' omdat de Russen de indruk wekken 'of zij alles zelf bedacht en uitgevon-

den hebben' (16/8/58) De presentatie van de toepassing van atoomenergie wordt wel gewaardeerd vanwege het educatieve karakter, maar wederom vond men de voorbeelden zoals een model van de ijsbreker Lenin 'weinig subtiel.' De grootste kritiek ging echter uit naar de exposities over het dagelijks leven. Hier is de toon ronduit denigrerend: gebruiksvoorwerpen, '(z)oals wij ze in al te populaire en goedkope warenhuizen niet genoeg achten voor de arbeidersstand. De modelwoning? Een voorbeeld van trieste

15 De literatuur die ik bekeken heb, geeft daar geen uitsluitsel over; de officiële Russische gids *Pavilion of the USSR. A Guide*, 1958 is niet aanwezig in Nederlandse bibliotheken.

kleinburgerlijkheid.' (*Elseviers Weekblad* 26/4/1958) Of zoals *De Tijd* het verwoordde: 'Het adagium lijkt te zijn: wat jullie hebben, dat hebben wij ook (-) Je zou de Russische presentatie kunnen samenvatten met deze ene kinderlijke zin: de Sovjetunie is heerlijk, want zij heeft ambulance-auto's.' (6/6/58).

De recensenten erkennen en onderkennen de grenzeloze populariteit van de Spoetnik modellen, maar wekken de indruk zelf niet zo gemakkelijk geïmponeerd te raken door het bleib-bleib-bleib van de satellieten; het verzachtte hun negatieve oordeel in ieder geval niet.

De enige positieve respons was er voor de omvangrijke culturele presentaties op het terrein van muziek, toneel, ballet, dans en circus: hier was Rusland overweldigend en op hoog niveau aanwezig, en won deze wedstrijd met lengten voorsprong van de VS. Geschokt toonde men zich echter over de Russische socialistisch-realistische beeldhouwkunst en schilderkunst: 'reactionair', 'bourgeois', 'pompiëristisch', kortom: 'allernaarst' en nog steeds getuigend van persoonsverheerlijking. Dit stond in scherp contrast met de hoge waardering voor de Amerikaanse moderne kunst.

Moeiteloos

Wat betreft de Amerikaanse presentaties was men sterk onder de indruk van de wijze van presenteren: niet imponeren met cijfers over productiepotentieel en consumptieniveau, 'wat voor de VS toch zo gemakkelijk geweest zou zijn.' Gewaardeerd werd hoe alles gepresenteerd werd met gevoel voor humor, speels, ontspannen, alsof nooit iets moeite kostte. Men kon kiezen welke route men wilde lopen en men kon elk moment naar buiten door een van de 41 uitgangen. Bij het Amerikaanse paviljoen lag de nadruk op consumptie en vrije tijd. De technologische vooruitgang en de vreedzame toepasbaarheid van atoomenergie werden hier gedemonstreerd in een keuken en aan de hand van de bij het publiek zeer populaire nieuwe uitvinding, de kleurentelevisie. De door de organisatoren bedoelde boodschap kwam op de recensenten over: vreedzame atoomenergie en automatisering verhogen het levenspeil van de gemiddelde Amerikaan, vergroten zijn vrije tijd. Winkelstraten met allerlei producten en de bij het grote publiek populaire modeshows versterkten die indruk.

Zelfs de grondslagen van het democratische stelsel werden op originele en luchtige wijze uitgelegd. De stemmachine, tegelijkertijd een voorbeeld van de voordelen van automatisering, werd gedemonstreerd: men kon zelf

zijn favoriete filmster (Kim Novak versloeg Marilyn Monroe) en musicus (Louis Armstrong) kiezen. De conclusie kon niet anders zijn dat men zich in het Amerikaanse paviljoen op onschuldige en aangename wijze kon amuseren.

Een vertrouwde vriend en de verloren zoon

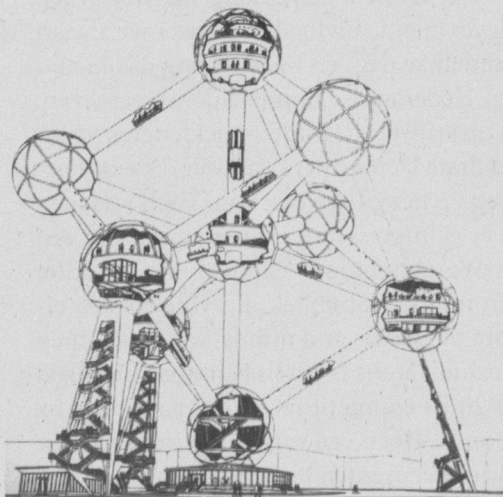
Het State Department wilde met het Amerikaanse paviljoen tegenwicht bieden tegen het verwachte Russische propaganda-offensief op de EXPO. Journalisten waren voor het State Department een belangrijke doelgroep vanwege hun - potentieel - opinievormende invloed. Wanneer we afgaan op de recensies in Nederlandse landelijke dag- en weekbladen, die de meningen van een belangrijke groep Nederlandse opinieleiders weergeven, dan hebben de VS deze wedstrijd op vrijwel alle punten met lengten voorsprong van de SU gewonnen. Het State Department zal over dit eindoordeel van deze vrij belangrijke groep verheugd geweest zijn. Toch was men blijkbaar, begrijpelijkerwijze, meer geïnteresseerd in de mening van een andere groep, het grote publiek. Wereldtentoonstellingen zijn tenslotte megamanifestaties gericht op een miljoenenpubliek. En volgens een eigen evaluatie had men de strijd om de 'hearts and minds' van deze groep van de Russen verloren: 'the U.S. exhibit at the Brussels Fair was outranked in audience preference by several of its competitors and in particular by the presentation by the Soviet Union.'¹⁶ Het is een van de vele voorbeelden waaruit blijkt, dat de meningen van recensenten bepaald niet altijd overeenkomen met die van een breder publiek en dus niet zonder problemen gebruikt kunnen worden als indicatie voor wat er onder de bevolking leefde. Hoe is deze tegenstelling in het geval van de Russische en Amerikaanse paviljoens te begrijpen? Duidelijke gegevens ontbreken, maar ik wil desalniettemin een poging wagen.

Het lijkt me van groot belang, dat men in Nederland in het algemeen veel positiever stond tegenover de Amerikaanse dan tegenover de Russische samenleving. Men kwam ook regelmatig in 'contact' met de Amerikaanse samenleving, en niet alleen door de programma's en publicaties van de Amerikaanse Voorlichtingsdienst. Van meer belang is, dat het grote publiek zelf goed op de hoogte was met de Amerikaanse consumptie-artikelen en populaire cultuur, met name film en muziek. Zelfs de 'atomische keuken' had men al een jaar eerder kunnen zien op een grote tentoonstelling. 16 Geciteerd in: R. Rydell, 'This is America', 214.

ling over Vreedzame Atoomenergie op Schiphol. Hoewel men in de Amerikaanse paviljoens genoot van de consumptiegoederen, de nieuwe kleuren TV, de modeshows en de ongedwongen sfeer, was men daarom door deze Amerikaanse prestaties niet verrast. Je zou kunnen zeggen, dat de Amerikanen daar tot op zekere hoogte verheugd over zouden moeten zijn: men verwachtte van de trouwe en vertrouwde Amerikaanse vrienden niet anders.

De Russische inzending verraste wel: of zoals een bezoeker in het gastenboek van het Russische paviljoen schreef: 'Ik had nooit gedacht, dat U

tot zoiets machtigs in staat was' (de Volkskrant, 19/4/58). Het beeld dat men in het algemeen van Rusland had, was dat van een vrij achterlijk en arm land met een verderfelijk communistisch systeem. Dat is een van de redenen, waarom de geslaagde lancering van de Spoetnik-satelliet in oktober 1957 zo'n overweldigende indruk heeft kunnen maken: Rusland toonde zich volgens velen de nieuwe leider op technologisch gebied, en nog wel op het sterk tot de verbeelding sprekende gebied van de ruimtevaart. Op de EXPO kon men nu met eigen

Doorsnede van het Atomium. Uit: Didier Pasmamonik ed., *Expo 58 en de Atoomstijl* (Brussel 1983).

ogen de Spoetniks aanschouwen, en men deed dat in grote getalen. De Spoetnik werd wel gezien als de grootste hit van de totale EXPO. De Russen slaagden er bovendien in om ook met hun presentatie in het Paleis der Wetenschappen indruk te maken op het grote publiek. Wetenschapsexperts waren het er over eens, dat de presentaties lieten zien dat de Amerikanen wetenschappelijk en technologisch de leiding hadden, maar de gewone bezoeker bleek niet in staat dezelfde conclusie te trekken; daarvoor waren de Amerikaanse prestaties te ontoegankelijk gepresenteerd. De Russen hielden ook bij deze presentatie veel meer rekening met het begripsvermogen van de gewone bezoeker: zestig gidsen stonden steeds klaar om vragen te beantwoorden en ook via veelvuldig gebruik van animatie kwam

men de gasten tegemoet. Het is dan ook niet zo vreemd, dat de Russische presentatie een positievere indruk achterliet. Ook de exposities van de zware industrie en massaproductie imponeerden, ook al zullen de wat ouderwets aandoende consumptiegoederen geen lustgevoelens oproepen hebben. Waar de recensenten een zeer negatieve kijk hadden op de wijze van exposeren in het Russische paviljoen, bestaat de indruk dat de gemiddelde bezoeker dat anders beleefd heeft: er werd een duidelijk, begrijpelijk visueel verhaal verteld over hard werken, vooruitgang en toewijding, en de massaliteit van de tentoonstelling straalde macht en vitaliteit uit. En doordat men niet halverwege kon ontsnappen, kreeg men het gehele verhaal en kon daardoor de pointe niet missen.

De adviseurs en inrichters van het Amerikaanse paviljoen hadden bewust voor een andere aanpak gekozen. Men wilde geen 'simple realism', men wilde de bezoeker bombarderen 'with unexpected and seemingly ven succesvol in staat was gebleken nucleaire energie en automatisering in te zetten voor het verhogen van het levenspeil en het toenemen van de vrije tijd, niet alleen van de *happy few*, maar van de gemiddelde Amerikaan.¹⁷ De recensenten lukte het tot op zekere hoogte deze opdracht te vervullen, de gemiddelde bezoeker niet, of nog belangrijker: hij zal niet geweten hebben dat dit van hem verwacht werd. De door de recensenten zo gewaardeerde openheid en ongedwongenheid speelden de Amerikanen hier ook parten: men kon op elk gewenst moment het paviljoen door een van de 41 uitgangen verlaten, waardoor velen -inclusief de recensenten- hele delen van de tentoonstelling niet gezien hebben.

Op het terrein van de kunsten kreeg de Amerikaanse moderne kunst een goede pers. Het is echter bekend, dat de gemiddelde Nederlander de moderne kunst, en ook de Amerikaanse, weinig waardeerde. Dit wil echter niet zeggen, dat men daarom van de weeromstuit wel grote waardering gehad zal hebben voor de Russische socialistisch- realistische kunst.

Conclusie

Wanneer we de balans opmaken, dan lijkt het *fair* te concluderen dat de adviseurs en inrichters van het Amerikaanse paviljoen in tegenstelling tot

17 R. Rydell, *World of fairs. The Century-of-Progress Expositions* (Chicago en Londen 1993) 193-212. Zie ook: J.I. Deutsch, 'Celebrating Capitalism, Consumerism, and Convenience at the 1958 World's Fair.' Unpublished Paper, presented at the EAAS Conference in Lisbon, 4 April 1998.

de politieke afdeling van het State Department niet het grote publiek in gedachten hadden: de Amerikaanse culturele en intellectuele elites hadden zich gericht tot de Europese elites, de Russen tot de gewone Europeaan, en zij oogsten dienovereenkomstig.¹⁸

Wanneer we echter voorbij EXPO '58 kijken, zien we dat juist daarna tot vrijwel ieders vreugde de consumptiegoederen die getoond werden in het Amerikaanse EXPO-paviljoen op grotere schaal beschikbaar kwamen voor de gemiddelde Nederlander, evenals de produkten van Amerika's populaire cultuur. Van Rusland was niets te zien. De Nederlander had toch goed opgelet in het Amerikaanse paviljoen, en heeft op democratische wijze gestemd voor de Amerikaanse consumptiecultuur. Of dit ook geleid heeft tot meer steun voor de Amerikaanse buitenlandse politiek in de turbulente tijden die voor de deur stonden (Vietnam/rassenrellen), de uiteindelijke ratio achter de betrokkenheid van het State Department bij manifestaties zoals EXPO '58, is een ander verhaal.

18 Zie voor dit punt ook: F.C. Barghoorn, *The Soviet cultural offensive. The role of cultural diplomacy in Soviet foreign policy* (Princeton 1960) 88-90.